

9. Климент Александрийский. Строматы : в 3 т. Кн. I–III (с приложением греческих текстов) [Электронный ресурс] / Климент Александрийский. – С. Пб. : Изд-во О. Абышко, 2003. – 544 с. – Режим доступа : http://www.krotov.info/acts/03/1/kliment_aleksandr_09.htm.
10. Lilla. S. Clement of Alexandria: A Study in Christian Platonism and Gnosticism / Lilla S. – Oxford : University Press. 1971. – 266 p.
11. Аристотель. Первая аналитика / Аристотель // Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 116–252. – (Философское наследие).
12. Osborn E. The philosophy of Clement of Alexandria / Osborn E. – Cambridge : Univ. Press, 1957. – Vol. 1. – 206 p.
13. Онуфрийчук П. И. Вера и гнозис в оценке Климента Александрийского [Электронный ресурс] / Онуфрийчук П. И. // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2010. – Т. 11, № 3. – С. 19–27. – Режим доступа : http://www.mti-rc.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=117:veraignozis&catid=110:folosofiya&Itemid=169.
14. Ивин А. А. Интуиция [Электронный ресурс] / Ивин А. А. ; [глав. ред.: Л. Ф. Ильичёв и др.] // Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. Энцикл., 1983. – 840 с. – Режим доступа : <http://enc-dic.com/philosophy/Intuicija-923/>.
15. Платон. Государство / Платон ; [пер. Н. В. Самсонова] // Сочинения : в 3 т. – М., 1968–1972. – Т. 3. – Ч. 1. – С. 79–389. – (Философское наследие).
16. Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии. Латинская патристика / Майоров Г. Г. – М. : Мысль, 1979. – 431 с.
17. Дмитриевский В., свящ. Александрийская школа. Очерк из истории духовного просвещения от I до начала V века по Р. Х. / Дмитриевский В. – Казань, 1884. – 283 с.
18. Мейендорф И. Введение в святоотеческое богословие / Мейендорф И. – Мн. : Лучи Софии, 2007. – 387 с.
19. Саврей В. Я. Александрийская школа в истории философско-богословской мысли / Саврей В. Я. – М. : КомКнига, 2011. – 1008 с.
20. Асмус В., прот. Патрология (Курс лекций, прочитанных в ПСТБИ в 1995–1996 уч. г.) [Электронный ресурс] / Асмус В. – Режим доступа : http://redrussia.narod.ru/fathers/asmus_patr.html 20.

The article runs about the view of Clement of Alexandria on the relationship between faith and knowledge. Alexandrian thinker was the first one who solved the problem systematically. The author confirms that in the works of investigated philosopher faith and knowledge both are necessary for religious knowledge.

Keywords: *faith, knowledge, reason, Clement of Alexandria, Sofia, logos.*

УДК 21.41.25
ББК 86.377

Володимир Мороз

СПЕЦИФІКА ВІДНОСИН УГКЦ І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПОЛІКОНФЕСІЙНОСТІ

У статті з релігієзнавчих позицій аналізуються положення соціального вчення УГКЦ щодо бажаної для церкви моделі відносин з незалежною державою Україна. У світлі законодавства розглядаються пропозиції церкви ґрунтувати процес державотворення на морально-етичних принципах.

Ключові слова: *УГКЦ, державно-церковні відносини, секулярність.*

Перебіг державно-церковних відносин – один із чинників, від якого залежить стабільність у суспільстві. Це зумовлює актуальність теми дослідження. Водночас державне законодавство – не єдиний фактор регулювання взаємин між державою та релігійними організаціями. Важливими й дієвими тут є соціальні вчення церков, через які віруючі отримують критерії оцінки суспільного буття, орієнтацію щодо його вдосконалення відповідно до певних ідеалів. Активно в Україні соціальне вчення розбудовує УГКЦ. Вивчення впливу цього вчення на характер відносин УГКЦ із державою й стало метою статті. *Завдання дослідження:* проаналізувати у світлі законодавства засади, на основі яких церква прагне ґрунтувати свої відносини з державою; показати перспективи розвитку цих відносин.

Церкви та релігійні організації, згідно із законодавством України, володіють рівним статусом. У відносинах із релігійними організаціями Україна пішла шляхом законодавчого сепарування. Та рівність конфесій або інший їх статус прямо не закріплені в Конституції України як це здійснено в Основних законах багатьох західних держав, наприклад ФРН чи Іспанії. Також нагальною є потреба забезпечити те, щоб не тільки церква була відділена від держави, а й держава – від церкви. Це підкреслить рівноправність суб'єктів взаємовідносин [5, с.61–63; 12; 13, с.16; 24].

Першою засадою, на основі якої УГКЦ підходить до взаємин з державою, є, на нашу думку, ідея рівноправного співробітництва церкви й держави. Безпосереднім наслідком цього є бажання будувати державно-церковні відносини у формі партнерства. Важливим елементом соціального вчення УГКЦ із цього погляду є прийняття світськості в плюралістичному суспільстві як простору спілкування між різними духовними традиціями й нацією. Прийнятою для УГКЦ є взаємна автономія церкви й держави, які повинні служити суспільству, розбудовуючи стосунки на загальнолюдських і християнських засадах, коли жодна сторона не втручається в компетенцію іншої, але церква залишається відкритою до проблем спільноти [21, с.183]. Водночас у вченні УГКЦ присутнє твердження, що вона не може мовчати, коли йдеться про релігійні чи моральні наслідки рішень і програм [8, с.516; 14, с.41, 260–261, 344, 347–348; 20, с.532–533]. Зрештою, як пояснює Л.Коваленко, турбуватися суспільними справами церкву спонукає пастирська турбота про конкретну людину з усіма її проблемами, а повчання на суспільні теми вважають найдинамічнішою частиною богослов'я [20, с.XV].

Прагнення до активності й незалежності УГКЦ у відносинах із державою дозволяють стверджувати, що соціальне вчення конфесії адаптоване до координат світськості. Діяльність УГКЦ у ХХ ст., як констатувала О.Недавніа, за суттю, а частково й за формою, більше нагадує діяльність Католицької церкви, ніж Православної. Якщо, за словами дослідниці, цей процес назвати окциденталізацією, то він аж ніяк не сприяв деукраїнізації. Навпаки, УГКЦ стала енергійною, готовою до опору релігійному, ідеологічному, політичному тискові, здатною відповідати на виклики часу [7, с.514, 521; 11, с.91]. Така лінія розвитку вкладається в характеристику київського християнства. Воно, запозичуючи зі Сходу обрядові й культові форми, не сприймає візантійської теократії та цезаропапізму [21, с.165].

У той самий час у моделі державно-церковних відносин, що її розробляють в УГКЦ, потужним є пласт східного богослов'я, до якого представники церкви регулярно звертаються. Греко-католиків спонукає до таких кроків декрет Другого Ватиканського собору “Про Східні католицькі церкви”. У документі йдеться про необхідність берегти власну спадщину [3, с.172–173]. Прагнення розвивати східне богослов'я – це також і відповідь на усвідомлення віруючими київської традиції своєї церкви. Тому очікувано, що в контексті відносин зі світською владою у вченні УГКЦ можна простежити не тільки варіації й розробку термінології, характерної для богослов'я Католицької церкви, а й візантійського за походженням учення про симфонію церкви й держави.

Принцип симфонії, тобто узгодженості позицій, церкви й держави теоретично постає як правило взаємної свободи, коли “для держави церква є частиною її життя, її совістю, творчою силою, а для церкви держава – зовнішнім історичним оформленням життя того ж народу, який входить до церкви” [2, с.231–232]. Очевидно, що цю концепцію можна розглядати як альтернативу до католицької теорії, яка на практиці знайшла своє втілення в системі конкордатів. Однак візантійське вчення про симфонію в сучасних умовах, зокрема в Україні, викликає певні застереження. По-перше, католицька теорія також сформована на основі Халкедонського догмату “незлитності і нероздільності”, до того ж збагачена неперервною практикою самостійної участі церкви в суспільному житті. По-друге, принцип симфонії передбачає моноконфесійність і концентрацію повноти влади в руках однієї

особи [17, с.45; 18, с.132]. У сучасних умовах ця модель призвела б до суспільного регресу. Візантійський синдром породжує схильність православних церков в Україні до непотрібних компромісів, коли влада намагається скористатися авторитетом церкви для зміцнення власних політичних позицій чи нехтує християнськими принципами.

УГКЦ декларує, що розмежування держави й церкви в Конституції України є корисним, адже воно вказує на рівність усіх релігійних організацій перед державою й те, що “державна не накладає церквам свого способу мислення, а поважає їх та дає їм повну свободу розвиватися відповідно до їхніх внутрішніх законів” [23; 20, с.356]. В умовах України, за яких усі традиційні церкви наголошують на необхідності єднання, але жодна не має потенціалу для об’єднання довкола себе інших, законодавчо оформлена рівність покликана виступати гарантією існування релігійних організацій і невтручання з боку зовнішніх сил у релігійне життя. Наголосом на важливості цього важеля для УГКЦ стали слова Л.Гузара про те, що церква не повинна бути підпорядкована державі, а має бути вільна, як і держава [20, с.356].

Можна припустити, що вченням про автономію земних справ УГКЦ намагається захистити морально-етичні категорії від їх регламентування державним правом. Позиція церкви тут узгоджується з тезами “Загальної декларації прав людини”. Причому міжнародний документ фіксує не тільки те, що “кожна людина, здійснюючи свої права і свободи, повинна зазнавати лише тих обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших”, але також “з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві” [22].

Однозначною є позиція УГКЦ, що завдання, які стоять перед українським суспільством, неможливо виконати без утвердження моральних цінностей. Це – **друга за-сада**, на основі якої УГКЦ прагне розвивати стосунки з державою. Самостійно та спільно з іншими конфесіями УГКЦ наголошує, що у світогляді українського народу християнські цінності мають вирішальне значення, що у визначенні етичних норм повинна мати саме християнська традиція. Водночас ієрархи УГКЦ неодноразово зазначали, що, незважаючи на тисячолітню християнську традицію, і приватне, і громадське життя в багатьох випадках не опирається на загальнолюдські ідеали. Такий стан речей, на думку ієрархів, є наслідком комплексу об’єктивних (соціальні, економічні, політичні проблеми) і суб’єктивних (бажання особи задовольнити своє егоїстичне “Я”) причин [20, с.43, 119, 168, 211, 522].

Проблеми занепаду духовності, на переконання ієрархів УГКЦ, церква й держава Україна мають вирішувати спільно. Ідеться й про боротьбу з моральним занепадом, і про виховання в людей почуття особистої та суспільної відповідальності, внутрішньої свободи [20, с.94, 141]. Позиція церкви ґрунтується на настановах, зокрема, Василя Великого, Івана Золотоустого, Амвросія Медіоланського й Августина блаженного. У своїх творах вони також звертали увагу на необхідності змінити ментальність людей для того, щоб змінити систему.

Очевидно, що позицію УГКЦ щодо розбудови суспільних відносин слід розглядати в контексті світових тенденцій цього процесу. Наприклад, на думку П. де Лоб’є, погляди індуїста М.Ганді ближчі до настанов отців церкви, ніж погляди тих християнських богословів, які виступають за так званий марксистський аналіз заради знищення системи пригнічування [16, с.12]. Мова – про неприйняття конструкцій на зразок теології визволення, які передбачають активну участь християн у зміні суспільного ладу революційними засобами. До висновку про те, що суспільний прогрес можливий насамперед за вдосконалення контролю “внутрішніх пристрастей”, а не внаслідок зміни “зовнішніх структур”, дійшов і класик лібералізму Дж.С.Міл [15, с.410–411]. Єднання теоретиків різних поглядів відкриває нові можливості діалогу в розбудові держави.

Уже не в офіційних документах УГКЦ зустрічаємо думку, що “церква і держава, громадянські інституції спільно відповідають за те, щоб утвердити і примножити успадковані християнські цінності для побудови високодуховного, розвинутого, демократичного, громадянського суспільства” [10, с.85]. Пояснення знаходимо в “Катехизмі УГКЦ: Христос – наша Пасха”: “Одним із основних обов’язків держави є обмежувати різні вияви зла правовими засобами. У цьому аспекті політична влада є моральною силою суспільства” [9, с.285–286]. Пропозиції УГКЦ щодо підтримки державою християнських цінностей, вважаємо, не суперечать ст. 15 Конституції України, де вказано, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова. Адаже утвердження християнських цінностей у державі не вимагає заперечення ціннісних систем іншого походження. У ст. 11 Конституції України йдеться, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури. Християнство – саме невід’ємний елемент історичної свідомості, традицій і культури титульного народу держави й більшості її меншин. Конституювання цих положень означає, що підтримка християнських цінностей уможлиблює підтримку державою цінностей світського гуманізму.

Християнство в науці, як правило, розглядають як різновид ідеології. Тобто трактують як сукупність докладних і несуперечливих ідей, завдяки яким певна соціальна група сприймає та розуміє навколишній світ; критерій для визначення істини, добра, колективної ментальності суспільства стосовно його цінностей і ставлення до життя, смерті, праці та щастя [15, с.261]. Такий погляд має право на існування. Проте необхідно зауважити, що ні Католицька церква, ні УГКЦ не пропонують політичної ідеології – системи суспільно-політичних ідей, теорій, поглядів, уявлень, що ґрунтується на сукупності певних політичних інтересів, цільових і ціннісних установках, на потребах у конструктивних, позитивних орієнтирах, які визначають шляхи й засоби наближення до реалізації накреслених соціально-економічних і політичних завдань [19, с.43]. Запобіжник для УГКЦ тут існує вже на рівні обов’язкового для католиків учення Апостольського престолу. Католицька церква тепер показово відсторонюється від претензій на політичне проектування, а в її доктрині мова йде тільки про духовну орієнтацію віруючих [14, с.58]. Тому говорити про якийсь третій шлях між лібералізмом і соціалізмом можна лише розглядаючи партії християнсько-демократичного напрямку [16, с.21–22].

Ще одним застереженням проти ігнорування державою християнських цінностей є те, що розвиток і функціонування держави, як і будь-якої іншої суспільної інституції, без ідеології неможливі. А конституційне застереження про недопустимість обов’язкової ідеології, вочевидь, потрібно розуміти не як заперечення ідеології загалом, а як засіб проти тоталітаризму й диктатури.

Із цього приводу Л.Гузар, будучи очільником УГКЦ, визнав у 2002 р., що, унаслідок частого відокремлення понять “держава”, “народ” і “церква”, остання постає в уяві немов би організацією, що складається з людей, які є “майже ангелами”. Хоч усі члени церкви також є спадкоємцями 70-літнього комуністичного панування й не слід ставити до церкви особливі вимоги, немов би вона є ліками від усіх негараздів [20, с.270]. Сказане – визнання того, що церква також намагається враховувати власні проблеми.

Християни, згідно з баченням ієрархів УГКЦ, є особливо відповідальними за збереження й розбудову незалежної держави. Це – **третя засада** соціального вчення УГКЦ, визначальна для підходу церкви до теорії та практики взаємин з державою. Пояснення цієї засади знаходимо в тому, що церква трактує себе як носія певної традиції, що має випробувані століттями елементи й засоби праці для вдосконалення суспільства. Члени церкви, згідно з ученням УГКЦ, відрізняються від інших співгромадян якщо не виконанням, то, принаймні, знанням вимог християнства щодо суспільно-громадського життя й повинні показувати в цьому процесі особистий приклад усім іншим, роблячи добро [20, с.42, 213, 270].

Загалом УГКЦ, відповідно до норм католицької соціальної доктрини, позиціонує себе як захисник трансцендентного характеру людини, у тому числі й перед державою [4, с.69; 8, с. 471, 474, 516, 551–552; 14, с.46; 20, с.196, 270–271, 356].

З іншого боку, УГКЦ бачить себе аж ніяк не виключно добродійною організацією. Її єпископи неодноразово наголошували на важливості й першочерговості в житті людини та церкви вертикального виміру, що регулює відносини людини з Богом. Паралельно вони акцентували й на тому, що в горизонтальному вимірі своє завдання вчительський уряд церкви вбачає у вихованні не “невільників”, а свідомих громадян. Людей, які будуть чесними, відданими й відповідальними в будь-якій професії чи справі. Таким чином, церква позиціонує себе як союзник держави, а не контрольована цією державою інституція [14, с.53, 63; 20, с.155–156, 168, 195–196, 226, 259, 448, 523–524]. Природно, що до союзників підходять не тільки з довірою, а й з вимогами. Це потрібно враховувати й тоді, коли аналізу підлягають заяви УГКЦ щодо держави.

На важливості “виховної” функції церкви вже наголошували релігієзнавці [1, с.26, 28; 6]. УГКЦ не обмежується вихованням окремих людей – вона бачить себе вихователем суспільства й нагадує, що суспільно-політичні процеси повинні відбуватись у рамках моралі. Єпископи відмічають, що “наше “так”, сказане Богові, означатиме згоду покласти Його заповіді в основу нашого національного буття” [20, с.220]. Дотримання таких умов, згідно із соціальним ученням УГКЦ, дасть можливість задовольнити основні потреби кожного громадянина та законні інтереси держави [20, с.162, 303].

На базі проведеного розгляду можна узагальнити, що у відносинах із державою УГКЦ особливий наголос робить на морально-етичних оцінках суспільних дій у світлі власного вчення. Церква стоїть на засадах того, що її відносини з державою повинні будуватись у формі партнерства. Незалежність країни для УГКЦ – це не тільки факт наявності власної держави, а й стимул духовного зростання громадян. Державотворення, за соціальним ученням греко-католицизму, має ґрунтуватись на морально-етичних цінностях.

Відчутним в осмисленні вченням церкви природи державно-церковних відносин є не тільки вплив соціальної доктрини сучасного католицизму, а й спадок східного християнства. Останній спонукає греко-католицьких богословів звертатись до візантійського за походженням учення про симфонію церкви й держави. Та останнє не є визначальним у вченні УГКЦ і явно поступається елементам, що характерні для західнохристиянської, латинської, традиції. До того ж такий стан речей підкріплюється суспільними реаліями: УГКЦ – церква меншості в поліконфесійній державі.

У вченні УГКЦ наголошено, що розбудова української держави неможлива без урахування тисячолітньої християнської традиції. Держава й церква, згідно з позицією церкви, повинні спільно вирішувати проблему занепаду духовності в суспільстві. УГКЦ постулює те, що держава має дбати про християнську спадщину. Проте це не означає турботу зі шкодою для інших релігій чи світського гуманізму. Також УГКЦ не пропонує політичної ідеології, хоч її вчення, як і вчення інших церков, може стати джерелом для таких ідеологій. У соціальному вченні церкви констатовано, що саме на віруючих покладено особливу відповідальність за державу. Паралельно УГКЦ позиціонує себе як захисник гідності людини, у тому числі перед державою.

1. Бондаренко В. Релігія і політика / Віктор Бондаренко // Людина і світ. – 1998. – № 2. – С. 25–28.
2. Гавань І., о. Симфонія Церкви і держави / о. Іван Гавань // Богословія (Українське богословське наукове товариство). – 1997–1998. – Т. 61–62. – Кн. 1–8. – С. 229–241.
3. Декрет про Східні католицькі церкви // Документи Другого Ватиканського собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів : Монастир монахів Студійського уставу, Вид. відділ “Свічадо”, 1996. – С. 171–186.
4. Добко Т. Роль християнської освіти та виховання у формуванні громадянського суспільства / Тарас Добко // Богословія. – 2000. – № 64. – Кн. 1–4. – С. 68–78.
5. Єленський В. Перспективи розвитку української системи церковно-державних відносин / Віктор Єленський // Релігійна свобода : історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення. Науковий

- щорічник / заг. ред. Колодний А. М. – К. : Від-ня релігієзнавства Ін-ту філос. ім. Г. Сковороди НАН України, 1998. – С. 60–64.
6. Єленський В. Restitutio in integrum / Віктор Єленський // Людина і світ. – 1999. – № 7. – С. 30–36.
 7. Історія релігії в Україні : навч. посіб. / [А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.] ; за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 1999. – 735 с.
 8. Катехизм Католицької Церкви (Синод Української греко-католицької церкви). – Жовква : Місіонер, 2002. – 772 с.
 9. Катехизм Української греко-католицької церкви: Христос – наша Пасха. – Львів : Свічадо, 2011. – 336 с. + 64 іл.
 10. Кияк С. Ідентичність Української католицької церкви візантійського обряду в контексті вселенськості / С. Р. Кияк // Українське релігієзнавство. – 2002. – № 24. – С. 75–85.
 11. Кияк С. Засади та історія становлення соціального вчення Українського католицизму / С. Р. Кияк // Українське релігієзнавство. – 2005. – № 33. – С. 85–96.
 12. Климов В. В. Свобода совісті, церква, релігійність в українському суспільстві періоду незалежності. Вибрані статті / В. В. Климов. – К. : Від-ня релігієзнавства Ін-ту філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2009. – 370 с.
 13. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах : [монографія] / Колодний А. М. – Львів : Сполом, 2005. – 336 с.
 14. Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 549 с.
 15. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2006. – 789 с.
 16. Лобье П. де. Три града. Социальное учение христианства / Патрик де Лобье ; пер. с фр. Л. А. Торчинского. – С. Пб. : Алетейя, 2000. – 412 с.
 17. Недавня О. Церква як чинник самовизначення нації в культурно-цивілізаційному оточенні / Ольга Недавня // Українське релігієзнавство. – 1999. – № 10. – С. 43–52.
 18. Савчук О. Христосоцентричність та антропоцентричність соціального вчення українського греко-католицизму: релігієзнавчо-теологічний аспект / О. І. Савчук // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XII. – С. 131–134.
 19. Словник соціологічних і політологічних термінів / ред. В. І. Астахова та ін. – К. : Вища шк., 1993. – 141 с.
 20. Соціально зорієнтовані документи Української греко-католицької церкви (1989–2008). – (Джерела християнського суспільного вчення та служіння, 1) / заг. ред. Л. Коваленко. – Львів, 2008. – XVIII + 711 с.
 21. Яроцький П. Католицизм на українських землях / П. Яроцький // Історія релігії в Україні : у 10 т. / [редкол.: А. Колодний (голова) та ін.]. – К. : Світ знань, 2001. – Т. 4. – 598 с.
 22. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1945 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015/para095#o95.
 23. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
 24. Kovalenko L. Church and State in Ukraine [Електронний ресурс] / Lesia Kovalenko. – Режим доступу : <http://irs.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2010/08/CHURCH-AND-STATE-IN-UKRAINE-Lesia-Kovalenk1.pdf>.

Legislative conditions of relations between the Ukrainian Greek-Catholic Church and the independent Ukrainian state are analyzed. Church's propositions to found state-building process on moral-ethical principles are examined.

Keywords: UGCC, Church-state relations, secularity.

УДК 281.9:371.214.114
ББК 86.372

Світлана Білоус

СВІТ ПРАВОСЛАВ'Я В КОНТЕКСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

У статті розглядаються методологічні й методичні підходи до викладу знань про одну з ортодоксальних конфесій християнства. Акцентується важливість цілісного бачення історичних етапів розвитку, системи богослов'я й філософії, а також віровчення й обрядовості православного християнства, його ролі в духовній культурі суспільства.

Ключові слова: релігієзнавство, методика викладання, православ'я, автокефалія, духовність.

Багатовікові традиції й сучасність православ'я в Україні та за її межами спонукають аудиторію зацікавлених до ближчого знайомства. Засадничі положення право-